
Overvinnelse av rasisme gjennom antroposofi

Hans-Jürgen Bader, Lorenzo Ravagli

Idag kan man knapt reise noen mer knusende anklage enn å beskyldte noen for rasisme – og det med rette.¹ Den som fremsetter slike anklager må derfor ha overbevisende grunner for det. Når det gjelder steinerskolene og deres grunnlegger Rudolf Steiner, mangler en slik anklage ethvert grunnlag. Den bygger på en uhistorisk, selektiv og fordreid tolkning av fakta. Riktignok kan enkeltstående uttalelser hos Steiner absolutt gi et inntrykk av han hadde rasistiske eller diskriminerende oppfatninger. Men er man ikke villig til å gå nærmere inn på Steiners verk og dets historiske kontekst, vil man heller ikke kunne sette slike isolerte utsagn inn i den rette sammenheng. Under slike forutsetninger blir det heller ikke mulig å skille det som Steiner selv mente fra referanser til teorier som levde i samtiden. Å bruke et begrep som for eksempel «rotrase», slik Steiner gjorde i en kort periode, må ikke innebære at vedkommende er rasist. Med dette uttrykket mente Steiner, som her støttet seg på eldre språkbruk, utviklingsperioder innenfor menneskeheten og ikke raser i antropologiske betydning. Raser kan man ifølge Steiner idag uansett ikke tale om, hvis det da ikke er «i en betydning som innebærer at det egentlige rasebegrep mister sin mening». Hans grunnleggende overbevisning var: «Raseidealer er ensbetydende med menneskehetens dekadanse.» Grunndige undersøkelser (se litteraturhenvisningene til slutt i artikkelen) viser at Steiner hele sitt liv på det skarpeste fordømte enhver form for rasisme og antisemittisme.

Steiner mot imperialismen

Rudolf Steiner grep inn i Vestens diskurs om mennesket i en tid da de naturvitenskapelige begrepene om raser og kampen for tilværelsen var anerkjente paradigmer, ikke bare i Europa, men over hele verden. Det var kolonialismens, nasjonalismens og imperialismens tidsalder. Det britiske verdensrike fant sin rettferdiggjørelse i den angelsaksiske «rasens» overlegenhet, og andre europeiske nasjoner deltok i kampen om «en plass i solen», fordi de trodde seg kallet til å herske over resten av menneskeheten utfra naturlige eller guddommelige forutsetninger. Det militære og økonomiske herredømmet som de europeiske folk utøvde over de ikke-europeiske, ble rettferdiggjort gjennom den sosialdarwinistiske oppfatningen om at verden tilhører den dyktigste «rasen». Utfra sin formentlig kulturelle overlegenhet avledet europeerne sin naturlige rett til å herske over alle andre folk og kontinenter. Lignende oppfatninger var imidlertid utbredt også i Asia, for eksempel i Japan eller Kina. Selv representanter for afrikanske eller indianske folk tenkte i rasebegreper når det gjaldt forholdet til de europeiske inntrengerne.

¹ Artikkelen er oversatt etter Hans-Jürgen Bader og Lorenzo Ravagli, *Die Überwindung des Rassismus durch die Anthroposophie – «Rassenideale sind der Niedergang der Menschheit»* (2005).

I motsetning til dette gikk Steiner allerede i sine tidlige filosofiske verker inn for en radikal individualisme. For Steiner er menneskets kjerne en åndelig individualitet, og dets «urgrunn fordrageligheten», dvs. broderligheten, solidariteten.

Frihet i stedet for rase: «Mennesket er ånd»

Denne individualismen danner også grunnlag for Steiners stillingtagen til sin egen tids rasismedebatt. Allerede i 1888 vendte han seg mot rasismen i liberalismeprinsippets, dvs. frihetsideens navn, idet han skrev: «Fremskrittets barometer i menneskehetens utvikling» består i «den oppfatning man har om friheten» og den «praktiske realisering av denne oppfatningen». Det liberale frihetsprinsippet likestilte Steiner med det kristne: «'det er ikke jøde eller greker eller barbar eller skyte, men alle er brødre i Kristus'.» I 1894 skrev han i sin *Frihetens filosofi* at den som kun bedømmer mennesker etter artsbegreper, aldri kan forstå menneskets sanne vesen. Han gikk derfor betingelsesløst inn for kvinnenenes frigjøring og gjorde seg til talsmann for at de selv skulle bestemme over livet sitt. Sosiale tilstander hvor (den kvinnelige) «halvparten av menneskeheten fører et menneskeuverdig liv» betraktet han som uholdbare og modne for revisjon.

Steiner betraktet virkeliggjørelsen av friheten, den individuelle selvbestemmelsen som det høyeste etiske mål. «Det menneskelige individ er kilden til all moralitet og jordelivets midtpunkt. Staten, samfunnet er til kun fordi de gir seg som en nødvendig følge av individets liv», lyder fasiten av Steiners filosofiske undersøkelser over menneskets frihet. Fordi mennesket er ånd, er det bestemt til frihet, til autonomi, og kan bare utfolde seg fullt og helt innenfor sosiale former som tar hensyn til denne bestemmelsen.

I 1918 fremla Steiner en radikal-demokratisk samfunnsmodell som knyttet enkeltmenneskets åndelige autonomi til alle menneskers likhet for lov og rett. Den enkeltes selvbestemmelse skulle være retningsgivende, ikke «folkenes selvbestemmelse» etter f.eks. de etnisk-nasjonale eller rasemessige synspunktene som ble fremmet på denne tiden. Han gikk derfor skarpt i rette med den amerikanske president Woodrow Wilson og hans propaganda om nasjonal frigjøring. Steiners innsats mot etnisk-rasemessige statsideer resulterte i hatkampanjer fra völkische grupperinger, som betegnet ham som «folkeforræder og statsødelegger» og i 1922 til og med utførte et attentat mot ham i München. Til hans erklærte fiender hørte allerede den gang Adolf Hitler, Dietrich Eckart og Alfred Rosenberg.

Det er ikke tilfeldig at Rudolf Steiner allerede i 1902 ble generalsekretær i et selskap (Teosofisk Samfunn) hvor den første grunnsetningen lød: «å danne kjernen i et broderlig fellesskap som omfatter hele menneskeheten, uten

hensyn til rase, religion, samfunnsklasse, nasjonalitet og kjønn», og som han til og med betegnet som den «eneste forpliktende grunnsetning» i dette selskapet.

«Raseidealer er ensbetydende med menneskehetens dekadanse»

Den som er overbevist om at «raseidealer er ensbetydende med menneskehetens dekadanse», må nødvendigvis kritisere en forståelse av mennesket som bygger på artskriterier. Helt fra begynnelsen av gjorde Steiner dette utfra forskjellige synspunkter. Europeernes eller den hvite rases hovmodige forestillinger om egen overlegenhet imøtegikk han med en skarp kritikk av deres tro på fremskrittet. Steiner pekte på sivilisasjonens bakside: kolonialismens barbari, kulturødeleggelsen, massesamfunnet, livets mekanisering. Steiners kritikk av kolonialismen grunnet seg på at europeerne ikke hadde noen rett til kolonialisere andre folk, og det enda mindre når disse – slik tilfellet var med de indianske, asiatiske og afrikanske folkeslag – var europeerne spirituelt overlegne. Europeiske massakre på innfødte, rettferdiggjort med teorier om kulturell overlegenhet, betraktet han som uttrykk for barbari og dekadanse i den vestlige sivilisasjon. På samme vis, og slett ikke utfra raseforestillinger, karakteriserte han også dekadanse- og degenerasjonsfenomener hos ikke-hvite kulturer og folk. Lenge før Første verdenskrig forutså han verdenskrigskatastrofen og pekte på at Europas fortrenkning av sin egen spiritualitet ikke bare hadde forført denne verdensdelen til koloniale eksesser i oversjøiske områder, men også måtte lede til en felleseuropeisk katastrofe. For Steiner var Første verdenskrig uttrykk for det samme barbariet som de europeiske nasjonene utfoldet gjennom kolonialismen og imperialismen.

Med henblikk på dagens menneskehet gir det for eksempel ikke lenger noen virkelig mening å tale om en ren raseutvikling ... I vår tid vil rasebegrepet på en viss måte forsvinne ... Vi kan ennå tale om raser, men bare i en betydning som innebærer at det egentlige rasebegrep mister sin mening.

Rudolf Steiner, foredrag 11. august 1908

Selvoppdragelse i stedet for rasehygiene

Steiner vendte seg mot en altfor utstrakt bruk av rasebegrepet og begrenset dets gyldighet til et lengst forgangent historisk tidsrom (den såkalte «atlantiske» tid), hvor somatiske variasjoner i menneskeheten oppstod gjennom

innflytelser fra naturlige og åndelige faktorer. At disse engang oppståtte forskjellene blandes med hverandre og forsvinner, var noe han hilste velkommen. Men dette står i diametral motsetning til all rasismes fundamentale overbevisning. For øvrig betraktet han alle somatiske variasjoner – også den europide (hvite) – som har forplantet seg siden den gang oppstod, som ensidigheter av en ideell menneskehetstype.

Den grunnleggende tankefeilen i rasismen og i dens politiske praksis (raseskillepolitikk, eugenikk) består etter Steiners oppfatning i at man betrakter kroppen som menneskets egentlige vesen. Intet menneske er ufravikelig underkastet de betingelsene som kroppen setter, for i enhver ligger potensialet til at ens sjelig-åndelige vesen kan lyne frem av det legemlige grunnlaget. Også fysiske funksjonshemninger betraktet Rudolf Steiner som en meningsfull, ja endog hellig vei når det gjelder et menneskes muligheter for å utfolde sitt sanne vesen.

Menneskelig fullkommenhet kan etter hans oppfatning ikke oppnås gjennom fullkommengjørelse av legemligheten, slik det uttalte målet var innenfor tidens materialistiske antropologi med dens forskjellige programmer for rasehygiene og raseavl, men kun gjennom sjelig-åndelig utvikling. I befrielsen av den enkelte menneskeindividualitet fra blodets, rasens og arvelighetens lenker ligger menneskehetsutviklingens mening. Dette er et fundamentalt prinsipp i Rudolf Steiners anskuelser.

I Rudolf Steiners menneskebilde danner ånden menneskets egentlige vesen (*Teosofi*, 1904: «Mennesket er ånd»). Hvert menneske er i besittelse av en åndelig individualitet. I forhold til den utgjør alle tenkelige kollektive egenskaper som kjønns-, stamme- eller rasetilhørighet tilfeldige kjennetegn som ikke hører til menneskets vesen. Dets individuelle vesen er derfor heller ikke berørt av disse egenskapene og kan ikke forstås gjennom dem. Nettopp denne essensielle oppfatningen av menneskets vesen var det som fikk SS-sakkyndig Alfred Bäumler til å konstatere antroposofiens prinsipielle ufor- enlighet med NS-ideologien: «Fra Steiners menneskekunnskap finnes det ingen åpning mot en historisk tenkning som ledes av erkjennelsen av den rasemessige virkelighet. Den plass som det av rasekrefter bestemte og historisk formede menneske inntar i vårt verdensbilde, er i Rudolf Steiners verdensanskuelse erstattet av åndsmennesket, som troner over all historie.»

Steiner avviste alle hovedteoremene i samtidens rasisme: 1) den biologiske reduksjonismen, som er prinsipielt bestemmende for rasismen, 2) opphøyelsen av rasebegrepet til verdensforklarende fundamentalprinsipp, 3) forestillingen om at historien er en historie om rasekriger, 4) ideen om at enkelte raser er utvalgte og 5) den hierarkiske verdirangeringen av raser. Det er også på det rene at Steiner 6) ikke betraktet raseblanding som en årsak til dekadanse, og at han 7) aldri agiterte for rasehygieniske ideer.

Den eneste substansielle lære om menneskelige raser som Steiner igjen og igjen foredro, besto i at alle «raser» er ensidige utgaver av en allmenn mennesketype.

Når man bedømmer menneskene etter artskarakterer, kommer man nettopp frem til den grensen hvor menneskene begynner å være vesener som virker ut fra fri selvbestemmelse.

Rudolf Steiner, *Frihetens filosofi* (1894)

«Også negere er mennesker»

Det er i beste fall utfra manglende kjennskap til disse synspunktene at man nå og da forsøker å tilskrive Steiner rasistiske anskuelser. Dette skjer ved hjelp av tvilsomme «sitater» som er hentet fra til dels mangelfulle referater av hans foredrag, og hvor autentisiteten derfor ikke er sikret.

I en setning som ofte trekkes frem: «Også negere er mennesker», har vi for eksempel å gjøre med en distansering fra den motsatte, rasistiske oppfatningen som var den gjengse offentlige mening i datidens Europa. Steiner tok også de såkalte «ville» i forsvar mot de siviliseres selvgodhet, idet han kritiserte «myten om sivilisasjonsprosessen» (H.-P. Duerr) og påpekte at villskapen hos de såkalte siviliserte egentlig er den virkelige villskapen, fordi den ikke blir tøylet av religiøse og sosiale tabuer eller av fornuften.

Også den stadig tilbakevendende påstanden om at Steiner mente gravide kvinner kunne få «mulattbarn» av å lese «negerromaner», beror på overfladisk lesning av en innskutt betraktning i et folkepedagogisk foredrag. De biologiske lovene om forplantning og arvelighet var naturligvis ikke ukjent for Steiner.

Utfra den samme overilte kategoriseringen man bruker for å konstruere rasisme av Steiners spøkefullt mente bemerkninger om mulattbarn, kunne man av andre skildringer i samme foredrag avlede hvordan Steiner bifaller at menn vanemessig pryler konene sine for fornøvelsens skyld. I virkeligheten dreier det seg om illustrative historier som Steiner bruker for å utvikle grunntanken i foredraget på en måte som best mulig overensstemmer med oppfattelseevnen hos tilhørerne, nemlig bygningsarbeiderne ved Goetheanum-bygget: at gravide må behandles med en særlig hensynsfullhet som ikke bare gjelder kvinnens kroppslige tilstand, men også den sjelelige. Disse bemerkningene inneholder for datidens oppfatning høyst avantgardistiske henvisninger til betydningen av gravide kvinners sjel liv for utviklingen av fosteret.

Tidens herskende forestillinger om fargede betraktet Steiner som ubevisste projeksjoner og påpekte at europeernes oppgave ikke består i å sivilisere såkalte «ville», men å sivilisere seg selv. «Negerromanen» som Steiner henviser til er ikke skrevet av en svart, men er en prisbelønnet roman av en fransk koloniembetsmann, som fremstiller svarte som dovnø, driftsbestemte «ville».² I denne sammenhengen må man også se Steiners bemerkning om at «negerrasen» ikke hører hjemme i Europa, som falt da den såkalte «Ruhrkrisen» (1923-24) nådde høydepunktet. Den retter seg mot en dengang utbredt argumentasjon om at svarte kolonisoldaters krigsinnsats ville bidra til å sivilisere dem.

Steiner hevdet at oppgaven for en hvit befolkning som er blendet og besatt av troen på fremskritt og ekspansjon, er «å arbeide på ånden» i stedet for å utbytte resten av menneskeheten, det vil si å temme villskapen og barbariet hos seg selv ved å dyrke åndens fredsstiftende kraft – og søke sin egen kulturoppgave ikke i oversjøiske land, men i hjertet av sin egen sivilisasjon. Bare i en slik spiritualisering av kulturen ligger muligheten til å forme de globale sosiale forhold utfra virkelig solidaritet. Å legge grunnen for en verdenskultur utfra frihetens og solidaritetens ånd var Steiners sentrale anliggende, og er også idag det sentrale anliggende for antroposofien. Følgelig lød da også nasjonalsosialistenes dom over antroposofien, som førte til forbudet mot waldorfskolene og Antroposofisk Selskap: «ekstremt rasefiendtlig, pasifistisk og internasjonalistisk».

Derfor er det nødvendig at den antroposofiske bevegelsen i sin grunnkarakter kvitter seg med det rasemessige, at den nemlig søker å forene mennesker av alle raser, av alle nasjoner, og at den på denne måten slår bro over denne differensieringen, disse forskjellene, disse avgrunnene som finnes mellom de enkelte menneskegruppene.

Rudolf Steiner, foredrag 4. desember 1909

Sosial fruktbarhet i stedet for rasisme

Ut fra denne ånd, antroposofiens ånd, arbeides det idag på alle kontinenter, i favelas, i hometowns, i indianerreservater eller asiatiske slumstrøk på grunnlag av solidaritetstanken. I medisin, landbruk, pedagogikk, på nesten alle livets områder, forsøker mennesker å virkeliggjøre de fremtidssvangre ideene som opprinnelig ble fremsatt av Rudolf Steiner. Det er på denne

² René Maran, *Batouala, Véritable roman nègre* (1921).

sosiale fruktbarheten at antroposofiens ånd tydeligst kan erkjennes. Det er en ånd som frigjør menneskets skapende potensial, uansett hvor man står i livet eller hva man beskjeftiger seg med. Menneskeliggjøring, humanisering, det har vært og er det uttalte mål for alle antroposofiske bestrebelser. □

Henvisning

Artikkelen bygger på studien *Rassenideale sind der Niedergang der Menschheit. Anthroposophie und der Rassismusvorwurf* av Hans-Jürgen Bader og Lorenzo Ravagli, Stuttgart 2002. – Se også:

- Lorenzo Ravagli, *Unter Hammer und Hakenkreuz*, Stuttgart 2005, en historisk studie som dokumenterer nasjonalsosialistenes kamp mot Rudolf Steiner og antroposofien.
- Hans-Jürgen Bader og Lorenzo Ravagli, *Rassenideale sind der Niedergang der Menschheit. Anthroposophie und der Antisemitismusvorwurf*, Stuttgart 2002.